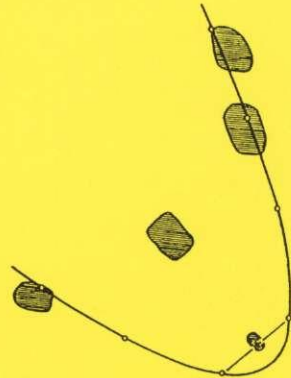


ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 2 1991



ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening
och Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Arkivarie Bengt Danielson, Lund,

redaktör

Högskolelektor Gert Jeppsson, Lund

Docent Sten Skansjö, Lund

Landsarkivarie Anna-Christina Ulf-
sparre, Lund

innehåll

	Sid.
Märta Strömberg och Curt Roslund: Ales stenars datering	1
Martin Danerud och Jan-Eric Lundell: En lavkronologisk studie av Ales stenar	7
Margareta Nockert: Senmedeltida praktrockar	11
Käthe Bååth: »Till fader utlades en expedit i Malmö vars namn hon icke vet»	17
Anna Svenson: Okänd moder	27
<i>Omslagsbild</i>	
Ales stenar, södra parabeln. Efter Curt Roslund.	

Ales stenars datering

Frågor kring ett träkolsfynd invid stensättningen

Av Märta Strömberg och Curt Roslund

Arkeologiska institutionen, Krafts torg 1, 223 50 Lund

Astronomiska avdelningen, Chalmers tekniska högskola, 412 96 Göteborg

Här presenteras sammanfattande de senaste arkeologiska och astronomiska undersökningarna av Ales stenar. De vunna resultaten har betydelse såväl för monumentets datering som för bedömningen av dess kalendariska funktion.

Under senare år har Ales stenar (fig. 1) genom sin massiva storlek och sitt enastående vackra läge tilldragit sig allt större intresse från allmänhetens sida. Frågor om monumentets tillkomst, dess ålder och syfte har ställts och debatterats i massmedia, mest intensivt av Åke Sundström i många olika sammanhang (t.ex. 1986, s. 27 ff och 1990, s. 9 ff) men även av andra. Ifrågasättandet av Ales stenar som en traditionell skeppssättning och framförandet av förslag om en kalenderfunktion och parabelform har också bidragit till ett förnyat vetenskapligt intresse för denna säregna anläggning (Alfredson och Meurling 1976, s. 119 ff; Lind 1977, s. 119 ff; Harter och Malmström 1979, s. 2 ff; Roslund 1979, s. 6 ff).

Aleprojekter

Eftersom Ales stenar ligger i Valleberga socken, som ingår i den tvärvetenskapligt inriktade Hagestadsundersökningen, blev ett »Aleprojekt» en naturlig följd av den intensiva diskussionen om stensättningen. Även om det sedan länge har funnits planer på vissa fältarbeten på Kåsebergaåsen i anslutning till Ales stenar – ingen

del av det centrala undersökningsområdet kunde ju lämnas helt utanför – blev det nu angeläget att påbörja dessa arbeten tidigare än tänkt och dessutom med i viss mån förändrad målsättning och metodik (jfr Strömberg 1990, s. 33 ff med där anförd litteratur).

Från arkeologisk sida påbörjades tidigt under 1987 en inventering av fornsaksamlingar och udda fynd från området kring Ales stenar och från fälten närmast norr därom och även ett stycke norr om Kåsebergaåsen, där vårt insamlingsarbete tidigare inte varit så intensivt. I anslutning därtill företogs rekognosceringar med ytfyndsinsamling där så var möjligt. En del av detta material är nu publicerat, medan återstoden skall behandlas vid ett senare tillfälle.

Någon undersökning invid den stora stensättningen kom dock inte till stånd förrän 1989, då landshövdingen i Malmöhus län Bertil Göransson ställde medel till förfogande för vissa mindre utgrävningar jämte diverse provtagningar m.m. Denna första undersökning skedde i samarbete mellan Arkeologiska institutionen i Lund (Märta Strömberg) och Astronomiska avdelningen vid Chalmers tekniska



Fig. 1. Ales stenar från sydost med den s.k. roderstenen framför den södra stävstenen. Den vita streckade kurvan markerar den föreslagna södra parabelns läge på marken med fyndplatsen för träkolet på 75 cms djup angiven med en ring. Foto: Curt Roslund.

högskola i Göteborg (Curt Roslund). Dessförinnan hade i projektet inkluderats en geologisk undersökning av stenmaterialet i Ales stenar (Bergström m.fl. 1988 [1989], s. 1 ff; Bergström 1990, s. 23 ff). Därmed hade en viktig grund lagts för det fortsatta arbetet.

Parabelteori och träkolsfynd

Från arkeologisk synpunkt är teorin att Ales stenar utgör två motställda parabler intressant, därför att den kan användas för att göra förutsägelser, som går att pröva med arkeologiska arbetsmetoder. För att kunna konstruera en parabel behövs t.ex. en fast punkt, brännpunkten, vars markering på ett eller annat sätt kan finnas kvar i marken. Mycket riktigt står

det också en mindre sten, den s.k. roderstenen, just på den plats där den södra parabeln har sin brännpunkt. Ett viktigt syfte med vår inledande undersökning 1989 var att försöka fastställa om denna sten verkligen tillhör anläggningen eller om den utgör ett främmande inslag. Roderstenen befanns vila på, respektive omges av, stenar, vilket betyder att den har en regelmässig konstruktion och inte på något sätt avviker från anläggningen i övrigt (Strömberg 1990, s. 69; Roslund 1990, s. 118).

Två andra mycket viktiga punkter för parabelns konstruktion är ändarna till parametern genom brännpunkten vinkelrätt mot symmetriaxeln. Här saknas synlig markering. Därför togs det upp ett schakt centrerat kring en punkt 1,14 m nordost

om brännpunkten (fig. 1 och 2). På ett djup av 75 cm frilades exakt på rätt plats träkol från en sannolikt stående trästolpe, som glänste svart med tydliga årsringar i skarp kontrast mot den omgivande marken. Efter hand som ytan torkade, bleknade dock spåren av träkol till en grå schattering.

Eftersom det inte gick att frilägga träkolet på platsen, togs en stor klump med omgivande morän upp för analys. Materialet var så kompakt, att enda sättet att särskilja träkolet var genom vattensällning och att samla träkolsbitarna, när de flöt upp till ytan. Under efterföljande torkning sönderföll träkolet till fina partiklar. Till en början var några fibrer tillräckligt intakta för att Skandinaviska Dendrokronologiska Laboratoriet i Lund skulle kunna fastställa att träkolet härrörde från en ung ekstam (fig. 3).

C 14-datering

Halten av radioaktivt kol har uppmätts på Tandemacceleratorlaboratoriet i Uppsala (The Svedberg-Laboratoriet). Resultatet motsvarar en ålder på 1375 ± 115 år BP (prov nr Ua 1581). Om träkolet härstammar från en utstakningskäpp för den södra parabeln, bör denna ålder rimligtvis också avse Ales stenars uppförande.

Som ett stöd för att träkolet är samtida med anläggningen skulle man kunna tolka ett fynd tillsammans med träkolet av en liten stenflisa av exakt samma bergart som roderstenen, d.v.s. hardebergasandsten, och sannolikt avslagen vid en bearbetning av denna (fig. 3).

På vår önskan har uppsalalaboratoriet också räknat om dateringen till ett s.k. kalibrerat värde, som kan anges till 650 ± 105 c. Kr. Med arkeologiska termer skulle detta innebära vendeltid med gräns

bakåt i sen folkvandringstid eller övergången från folkvandringstid till vendeltid och framåt mot senare delen av vendeltiden.

Vad kan vi då dra för slutsatser av denna C 14-datering? Från arkeologisk synpunkt kan den sägas vara en indikation, som talar för att det under yngre järnålder – före vikingatiden – förekommit någon form av markering på platsen. Först tillsammans med på annat sätt åstadkomna dateringar kan ett sådant udda resultat anses betryggande. I nuvarande situation måste man dock konstatera att det rör sig om en enda C 14-datering och att man därför måste avvakta flera sådana – eller andra tidsbestämningar – innan man kan uttala sig med större bestämdhet. Även om det uppenbarligen ligger mycket nära till hands att koppla träkolet till en uträknad mätpunkt i en parabel, kan man från arkeologisk sida ännu inte helt bortse från den möjligheten att överensstämmelsen i fråga om läget skulle kunna vara en slump och att träkolet i så fall kan ha tillkommit antingen före eller efter konstruktionen av stensättningen.

Astronomisk datering

Om Ales stenars södra hälft är en parabel, kan den ha använts för bestämning av exakt tidpunkt för sommarsolståndet, då solen vid uppgång vänder vid ett bestämt horisontmärke. Ett naturligt sådant märke utgör en 20 meter hög brant backe ovanför Isbjärs mosse öster om Borrby 12,9 km från Ales stenar. Grönska och bebyggelse inne i Borrby samhälle skymmer i dag sikten till denna backe, men med hjälp av ekonomiska kartan gjordes ändå beräkningen (Roslund 1979, s. 9), att solen bör ha kunnat ses gå upp bakom

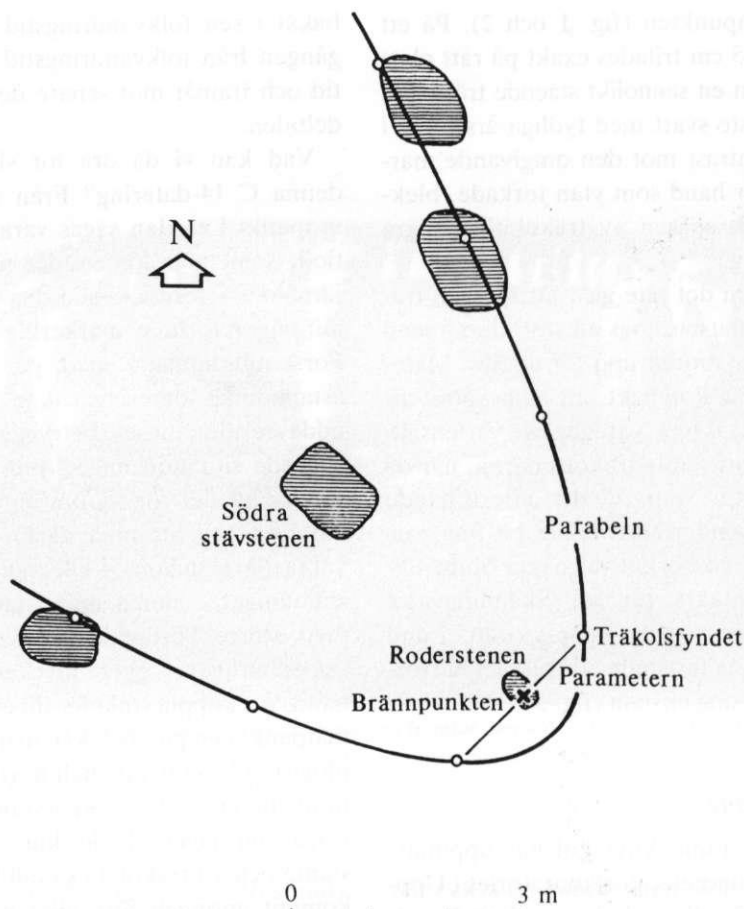


Fig. 2. Fyndet av träkol gjordes i ena ändpunkten till parametern till den södra parabeln. Denna punkt är viktig för utsättningen av en parabel och kan därför vara samtida med Ales stenars uppförande. Teckning: Curt Roslund.

denna backe från roderstenen vid sommarsolståndet för 2500 år sedan, om det då rådde fri sikt.

När det nu genom fyndet av träkolet föreligger en oberoende datering, framstod det som mycket angeläget att försöka göra en direkt mätning av bäringen till detta horisontmärke. Genom tillmötesgående från Hemvärnet kunde en serie signalskott skjutas upp från backkrönet, vilket möjliggjorde att bäringen kunde fastställas till $43^{\circ}20'$ mätt från parabelns

topp. Den nya riktningen, som avviker med 14 bågminuter från den gamla, innebär att Ales stenar kan ha fungerat som solkalenderanläggning först något senare än vad som tidigare antagits (Roslund), eller ca 300 e. Kr., om backkrönet liksom i dag inte var täckt av träd, eller 300 f. Kr., om det varit bevuxet med en 15 meter hög skog. Dessa astronomiskt beräknade tidpunkter ligger inte påfallande långt från radiokarbonmätningens resultat men ger ändå en förvånansvärt sen ålder

jämfört med astronomiskt orienterade anläggningar på de brittiska öarna.

Om man kunde utgå från att vi nu har en säkerställd datering av stensättningen, kombinerad med en parabelkonstruktion, som i sin tur vore tillkommen för att möjliggöra fastställandet av exakt tidpunkt för sommarsolståndet, skulle det alltså innebära att man har byggt Ales stenar någon gång under århundradena närmast före vikingatiden. Även om man som regel för den yngre gruppen av skeppsformiga stensättningar till vikingatiden, är det inte fråga om någon orimlig datering. Ett problem i detta sammanhang är förekomsten av skålgropar på många stenar. Detta talar snarast för en tidigare datering. Det är osäkert om man kan räkna med att blocken redan var försedda med skålgropar, innan de restes på åsen. I så fall kan dessa block ha ingått i äldre konstruktioner i närheten eller ha transporterats hit från längre bort belägna platser.

Undersökningar under 1989–90

I den första etappen undersöktes endast små ytor i anslutning till stensättningen. Det är viktigt att påpeka att ingen av dessa ytor lades inom stensättningen. Anledningen härtill var dels att vi ville gå försiktigt fram och börja utanför anläggningen, dels att två tidigare restaureringar (1916 och 1956) enligt uppgift gått så hårt fram över innerytan att man knappast kunde förvänta sig orörda lager. Detta gäller i särskilt hög grad den senaste restaureringen. Därtill kommer andra ingrepp under många år. Vid denna undersökning hade vi alltså ingen möjlighet att finna dateringsobjekt, som med säkerhet gäller själva stensättningen. Utöver vad som tidigare omtalats inriktade vi oss på

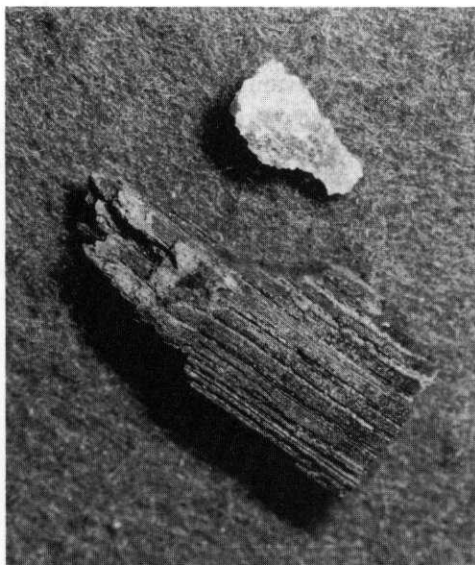


Fig. 3. Innan provet sönderföll vid torkningen, visade fibrerna i träkolet nederst på bilden att det härrörde från en ung ekstam. Stenflisan överst är av samma bergart som roderstenen (hardebergasandsten). Stenflisans största längd är 9 mm och träkolets 20 mm. Foto: Göran Olofsson.

att undersöka packningarna till några av blocken för att fastställa stenmaterialet i dessa samt för att studera markbeskaffenhet och lagerföljd. Dessutom genomfördes en omfattande fosfatkartering inom hela det inhägnade området kring Ales stenar. Under senhösten 1989 ägnades också viss tid åt ytfyndinsamling såväl i närheten av Ales stenar som på angränsande fält. Den sistnämnda arbetsinsatsen resulterade i ett ganska stort fyndmaterial från en serie boplatser eller uppehållsorter från främst sten- och bronsålder.

Ystads fornminnesförenings årsskrift Ystadiana 1990 har ägnats helt åt Ales stenar för att ge en bakgrund och redogörelse för vad man vet och vad som uträttats fram till årsskiftet 1989–90. Det nu omtalade träkolsprovet var då ännu inte C 14-daterat.

Under våren 1990 genomfördes ytter-

ligare några arbetsuppgifter vid Ales stenar. Det gällde främst vissa mindre utgrävningar, prövning med metallsökare inom ett mindre område jämte ytfyndssamling på ett par fält. Under tiden har kontakt tagits med Rabbe Sjöberg på Center för Arktisk Kulturforskning vid Umeå universitet angående möjligheten att med speciell metod få fram säkrare uppgifter om vittringsgraden i blocken i Ales stenar och därigenom komplettera tidigare uppgifter (Roslund 1987, s. 31) om vilka stenar som står kvar på ursprunglig plats. Vittringen för block som har legat kullfallna under längre tid bör då rimligtvis vara kraftigare på ovasidan, och man skulle kanske kunna dra slutsatser om block som är sekundärt ditsatta. Sjöberg och hans assistent kom sedan ned till Kåseberga under våren och undersökte ett urval av blocken med s.k. Schmidt Test-hammer. Denna undersökning kommer att fullföljas under det närmaste året. Vi kommer även att gå vidare med en rad andra uppgifter och successivt redovisa resultaten.

Litteratur

- Alfredson, H. och Meurling, K. 1976. *Bästa vägen till Muckle Flugga. Nöiser kring en resa till Island, Färöarna, Orkney och Shetland*. Sthlm.
- Bergström m.fl. 1988. Bergström, J., Daniel, E., Herner, E., Kornfält, K.-A., Strömberg, M., Wikman, H. 1988. Ales stenar – stenarnas historia. *Ale* 1988: 4 (tr. 1989). Lund.
- Bergström, J. 1990. Ett geologiskt studium av Ales stenar. *Ystads fornminnesförening XXXV* (1990) *Ystadiana*. Ystad.
- Harter, J. T. och Malmström, V. H. 1979. Stenålderskalendrar i Sverige. *Forskning och Framsteg* 1979:5 (där det felaktigt står Carter i stället för Harter).
- Lind, G. 1977. Har skeppssättningar haft en astronomisk funktion? *Elementa* 60 (1977).
- Roslund, C. 1979. Ale – forntidsmatematiker och astronom? *Forskning och Framsteg* 1979:5.
- 1987. Vem vet vad minnesmärket menar? II. Försättning på diskussionen om »Ales stenar». *Ale* 1987: 3. Lund.
- 1990. Ales stenar i ett vidare perspektiv. *Ystads fornminnesförening XXXV* (1990) *Ystadiana*. Ystad.
- Strömberg, M. 1990. Vikingamonument eller makt-symbol i bronsåldersbygd? *Ystads fornminnesförening XXXV* (1990) *Ystadiana*. Ystad.
- Sundström, A. 1986. Undersök Ales stenar. *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* (SDS) 29.12.1986.
- 1987. 1000 år – eller 3000 – eller? Vem vet vad minnesmärket menar? Diskussion om behovet av att undersöka »Ales stenar». *Ale* 1987:1. Lund.
- 1990. Jag och Ale. *Ystads fornminnesförening XXXV* (1990) *Ystadiana*. Ystad.

En lavkronologisk studie av Ales stenar

Av Martin Danerud och Jan-Eric Lundell

Fysiska institutionen, Chalmers tekniska högskola, 412 96 Göteborg

Tillväxten av lavar på stenar har visat sig erbjuda en möjlighet till datering av fornlämningar. Här presenteras metodens förutsättningar samt ett försök att tillämpa den på Ales stenar.

Lavkronologi

De senaste årtiondena har inneburit en utveckling av ett flertal naturvetenskapliga metoder inom arkeologin. Ett exempel på en sådan metod är datering av fasta fornlämningar med hjälp av de lavar som växer på stenarna. Man mäter i regel den största sträckan från kant till kant på den enskilda lavkroppen. Det största exemplaret av den aktuella lavarten, det som har växt under längst tid, ger ett mått på fornlämningens ålder.

En tillväxtkurva med lavstorlek (mm) på en axel och tid (år) på den andra, baserad på mätningar av samma lavart på andra och på annat sätt daterade historiska stenobjekt inom samma klimatområde, måste upprättas. Endast vissa långsamt och tätt intill stenen växande lavar kan användas. Den för lavkronologi mest lämpade lavarten är den gula eller den gröngula vanliga kartlaven, *Rhizocarpon geographicum*. Denna lätt igenkännliga och över hela Norden allmänna lav växer på granit och andra sura och kalkfria bergarter i öppen terräng.

Metoden bygger på ett antal välgrundade hypoteser. För det första utgår man ifrån att lavarna p.g.a. sin känslighet för ändrade miljöbetingelser dör vid den nödvändiga förändringen av stenens läge

i samband med fornlämningens tillkomst. Det finns emellertid exempel från västkusten på att lavar har överlevt mindre förflyttningar, då sten har tagits från ett äldre fornminne till en nyare stenkonstruktion. Dessutom förutsätter man att lavarna tillväxer med en bestämbar hastighet under i vissa fall flera tusen år och att tillväxtkurvan därmed kan extrapoleras till att gälla även för tider äldre än den äldsta referenspunkten.

Ett exempel på hur denna metod har använts inom arkeologin redovisar Gundela Lindman i sin bok *Lavkronologi* som dateringsmetod i arkeologi, där hon daterar ett antal fornborgar i södra Bohuslän.

Vilka frågor skulle kunna besvaras?

Vi har efter ett mångårigt studium av fornlämningar, företrädesvis i landets västra delar, varvid vi speciellt, i likhet med Curt Roslund, har intresserat oss för astronomiska tolkningar av resta stenar, kommit att alltmer inrikta oss på lavkronologi.

Resta stenar är svåra att datera, om inte en fullständig utgrävning företas, vilket bl.a. av kostnadsskäl sällan har gjorts. De lämpar sig därför väl för lavkronologi. Genom kontakter med Curt

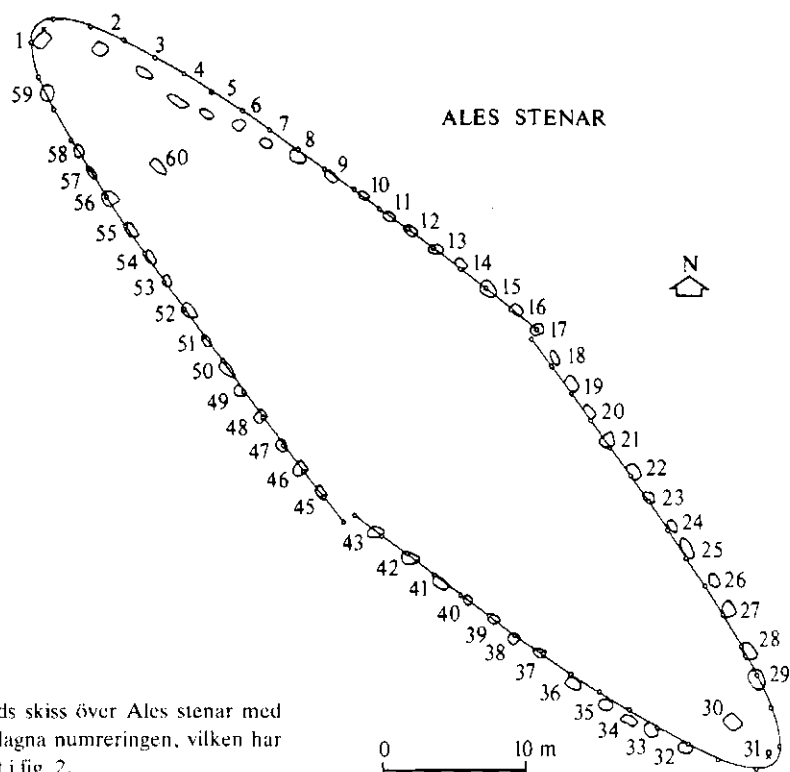


Fig. 1. Curt Roslunds skiss över Ales stenar med den av honom föreslagna numreringen, vilken har använts i diagrammet i fig. 2.

Roslund väcktes vårt intresse för Ales stenar.

I samband med provgrävningen i september 1989 genomförde vi de mätningar som ligger till grund för denna studie. Mätningarna förbereddes vid ett besök vid Ales stenar tillsammans med Åke Sundström i maj 1989.

Två restaureringar av Ales stenar har företagits i modern tid. 1916 restes de stenar som var omkullfallna av byggmästare Brogren utan någon arkeologisk assistans. Han ritade en skiss av monumentet och angav antalet stenar till 57 med altar- och roderstenarna oräknade. Tidigare samma år hade Otto Rydbeck räknat antalet stenar till 49 eller 50, vilket väcker misstanken att ett antal stenar har tillförts vid denna restaurering. Brogren

pekar ut 16 stenar som stod upp från början.

1956 genomfördes en friläggning av stenarna med grävskopa p.g.a. översandning. Fallna stenar restes även. Ca tre stenar i rad nära skeppssidornas respektive ändar lyftes även undan för att ge plats för grävskopan. Frågorna är vilka stenar som stod före restaureringarna, vilka stenar som har tillkommit, vilka stenar som har flyttats från sina ursprungliga lägen och vilka stenar som har varit översandade.

I samband med den lavkronologiska granskningen av stenarna har även de befintliga lagningarna registrerats, då dessa skarvar oftast är bevuxna med den s.k. mur-orangelaven, *Caloplaca saxicola*.

Förutom kartlaven har även gråstens-

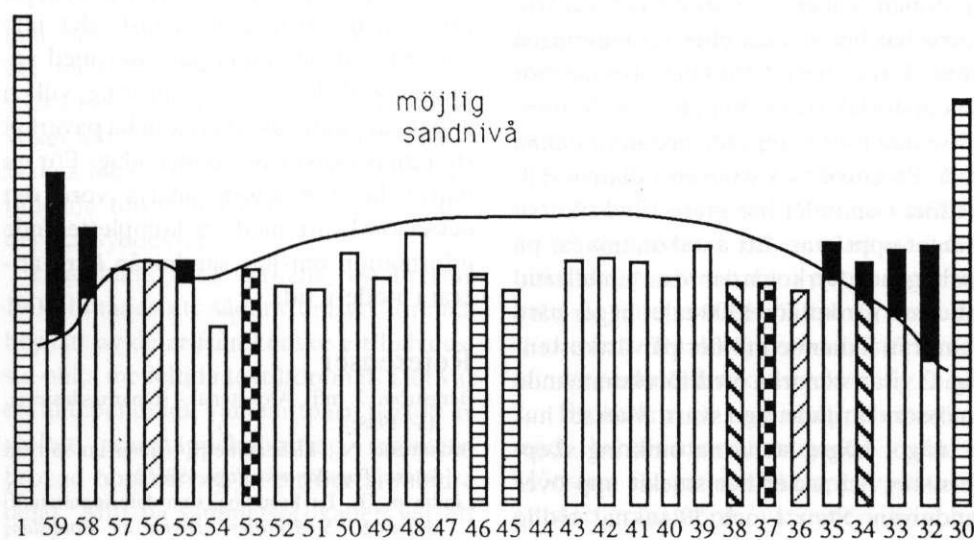
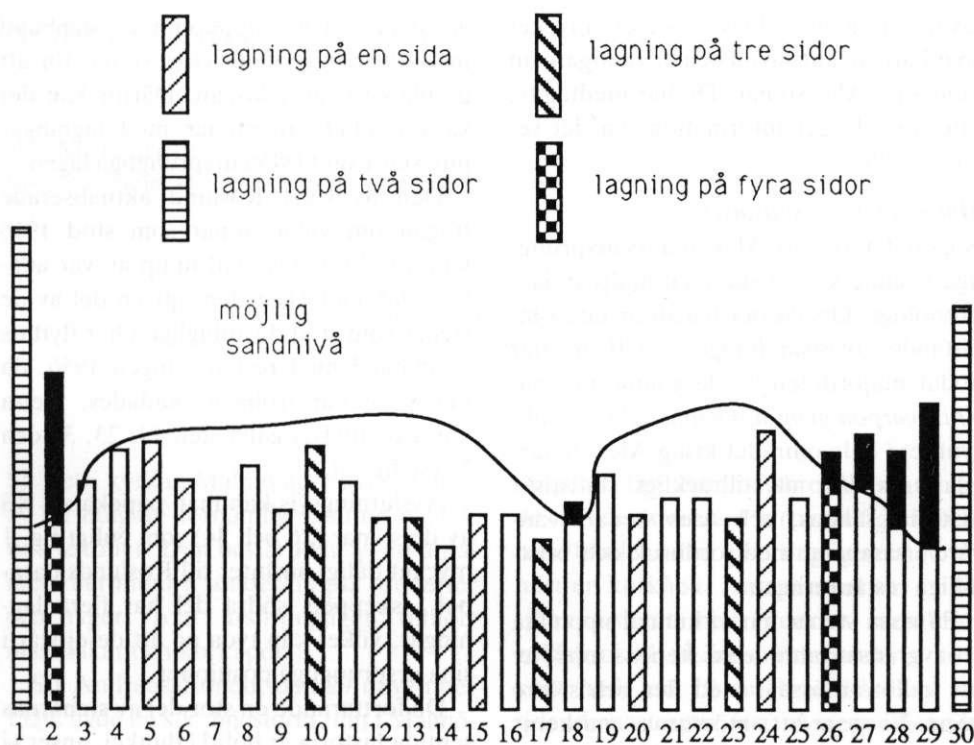


Fig. 2. Skiss över Ales stenar längs de båda relingarna. Stenarnas höjder och »mössornas» storlekar (svart) är proportionella mått, vilket emellertid inte gäller för stenarnas bredd och inbördes avstånd. Lagningar har också markerats på stenarna.

lavar uppmätts. Dessa växer mycket snabbare än kartlaven och är vanligare än denna på Ales stenar. De har medtagits, eftersom de ger information om det senaste seklet.

Mätresultat och slutsatser

Någon datering av Ales stenars ursprungliga resning kan ej ske med hjälp av lavkronologi. Orsakerna härtill är den omfattande översandningen, vilken har dödat majoriteten av de gamla lavarna, *Rhizocarpon geographicum*s relativa sällsynthet i hela området kring Ales stenar, vilken medför att tillräckligt statistiskt material saknas, och Ales stenars vanvård i samband med jordbruk och bristfälliga restaureringar.

På vissa stenar har vi kunnat uppmäta ett avgränsat område på stenens topp, av oss kallat »mossa», med fler och större lavar. Vi anser att »mössorna» markerar hur högt sanden gick före restaureringen 1956. Det maximala måttet på *Rhizocarpon geographicum* nedanför denna nivå är 19 mm, vilket visar att dessa lavar troligtvis har börjat växa efter restaureringen 1956. Lavar från 1900-talets början bör ha en storlek på ca 30 mm, och de finns alltså inte representerade nedanför denna nivå. På grund av kartlavens relativa sällsynthet i området har ingen tillväxtkurva kunnat upprättas. Ett antal mätningar på närliggande kyrkogårdar visar emellertid att dessa värden för 1900-talet ligger nära dem från liknande miljöer på västkusten. Fig. 2 visar stenarna med förekommande »mössor» inritade med svart. Man ser hur de något högre stenarna omkring skeppets stäv och akter har stuckit upp över sandnivån. Sten 1 och 30 saknar tydlig »mossa» p.g.a. gles lavbevuxning.

Lagningarna, vilka också har markerats i fig. 2, skedde 1959 efter den sista restaureringen. Vi anser det också troligt

att skadorna har uppkommit i samband med att man flyttade vissa stenar för att ge plats för grävskopan. Därför kan det vara möjligt, att stenar med lagningar inte står exakt i sina ursprungliga lägen.

Den av Curt Roslund aktualiserade frågan om vilka stenar som stod 1916 kan inte besvaras med hjälp av vår analys. Däremot visar den, att en del av de stenar som stod då antagligen har flyttats i samband med restaureringen 1956, då många stenar troligen skadades. Detta kan exempelvis gälla sten 13, 23, 37 och 38 (se fig. 2).

Avslutningsvis kan man påpeka att två av de stenar (26 och 34) som enligt fig. 1 mycket dåligt ansluter till Roslunds parabel i skeppets södra del har flera lagningar, vilket kan tyda på att de ej står i sina ursprungliga positioner.

Då fortfarande en stor del av stenarnas sentida historia är höljd i dunkel, anser vi att man skyndsamt måste söka upp idag levande personer, som var med vid restaureringarna eller känner till detaljer kring dem. Ätminstone borde det inte vara så svårt att finna personer med anknytning till 1956 års restaurering, vilken enligt vår analys avsevärt kan ha påverkat stenarnas exakta positioner idag. För en bättre lavkronologisk analys vore det också önskvärt med en kompletterande information om hur sandnivån har varierat i modern tid.

Referenser

- Bergström, J. mfl.. Ales stenar – stenarnas historia, *Ale*, 1988:4.
- Broadbent, N., Lichenometri – ännu ett sätt att datera, *Populär arkeologi*, 1986:2.
- Lindman, G., Lavkronologi som dateringsmetod i arkeologi. *Småskrifter utgivna av Bohusläns museum*, nr 22, Uddevalla 1988.
- Roslund, C., Ale – forntidsmatematiker och astronom?, *Forskning och framsteg*, 1979:5.
- Roslund, C., Vem vet vad minnesmärket menar? II, *Ale*, 1987:3.

Senmedeltida praktrockar

Av Margareta Nockert

Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer

En detaljerad undersökning av äldre kyrkliga textilier kan leda till överraskande resultat. Här analyseras ett antependium från Malmö S:t Petri och en korkåpa från Lunds domkyrka, vilka båda visar sig vara omsydda profana praktrockar från senmedeltiden.

S:t Petri kyrka i Malmö äger kvarlevorna av en tidigare förnämlig samling medeltida textilier. Den består idag av ett antal mer eller mindre sönderklippta broderier och tyger, som ursprungligen tillhört mässhakar och korkåpor.

S:t Andreasaftonen, den 29 november 1529, ägde en s.k. bildstorm rum i Malmö. Borgarna stormade Petrikyrkan, varvid huvudaltaret vräktes omkull och övriga altaren liksom en del av inventarierna förstördes (Isberg 1919). Bland de föremål, som undgick förstörelsen, var »en del med silverbroderier och ornament stickade katolska mässkläder och dukar, vilket allt förvarades i ett skåp stående i Heliga Iekamens kapellet». En del av de räddade föremålen klipptes senare sönder och syddes om.

I samband med kyrkans restaurering 1904 hittades ett sådant omsytt föremål hopsatt av delar från kanske ett halvdussin olika medeltida textilföremål. Det var ett antependium, vars mittparti bestod av violett granatäppelmönstrad sammetsbrokad hopskarvad av ett flertal mindre delar. Mitt på sammetsbrokaden var ett broderat, nu fragmentariskt, gaffelkors infällt. På båda sidor om korsstammen hade sönderklippta delar av ett figurbroderat korkåpsbräm sytts ihop till ett rek-

tangulärt fält. Sammetsbrokaden avslutades i båda sidor med vertikala figurbroderade bårder, som ursprungligen hade tillhört en korkåpa. Antependiet var i båda sidor avslutat med våder av membran-guldsbrokad. Längs antependiets övre kant hade en 10 cm bred bård av röd sidendamast sytts fast. Antependiet fördes 1904 till Malmö museum, där bl.a. broderierna togs loss. De nu lösa delarna kom 1919 till föreningen Pietas i Stockholm, nuvarande textilsektionen vid Riksantikvarieämbetet, för en genomgripande konservering. De broderifragment, som hörde samman, sattes då ihop, och brokaderna monterades var för sig.

I samband med att kyrkans textilier på nytt skulle konserveras 1979, gavs tillfälle att på nytt studera antependiet med dess olika delar. Intressant i detta sammanhang är antependiets mittparti, som bestod av ett 30-tal hopskarvade större och mindre sammetsbrokadstycken, fig. 1 och 2. Brokaden är granatäppelmönstrad med bandformade, stigande rankor. Mönstret är symmetriskt uppbyggt kring ett stort granatäpple, vars ytterkontur består av violett, skuren sammet med guldöglor ytterst. Tistelblomman i mitten, liksom blommorna runt den violetta sammetskonturen, är utförda med guldtråd i

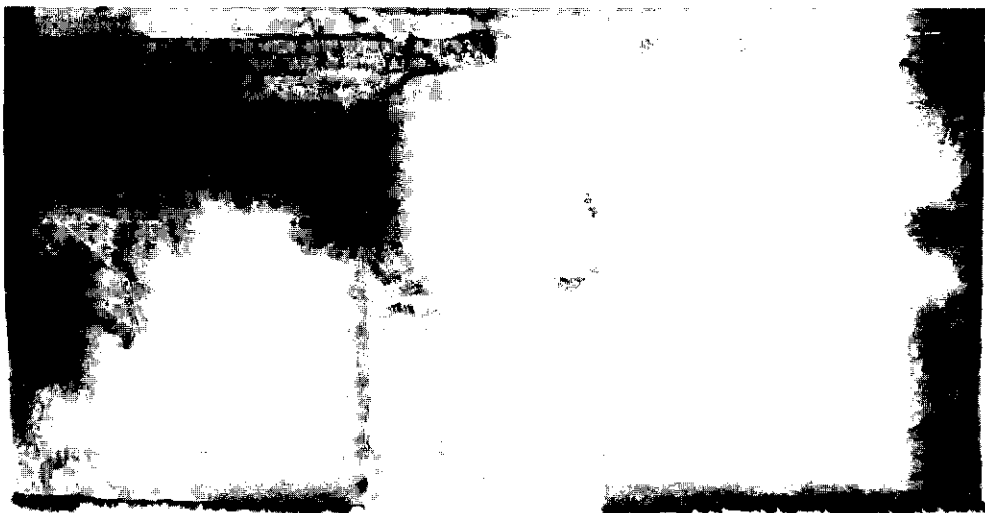


Fig. 1. Antependium från St Petri kyrka, Malmö, före konservering 1979.

öglor. Större delen av de bandformiga rankorna med glest placerade tistelblommor, som inramar granatäpplet, är också utförda med guldöglor. Endast några mindre blommor är i violett, skuren sammet. Bottenväven är helt i guld. Mönstret är ca 59 cm brett, vilket är detsamma som tygets hela bredd. Mönstrets höjd är 86 cm. De två största fragmenten är 103 cm långa och 47 cm breda. Båda styckena har upptill i ena sidan 18 cm djupa och 20 cm breda inskränningar eller ringningar. Skärningen är på ena stycket gjord i vänster sida, på det andra i höger. Tygets mönster är på båda styckena placerade exakt lika i förhållande till skärningen. Längs ringningen går en smal fäll nedsydd med små förstyg. Tyget är kraftigt nött längs fällkanten. Dessa båda tillskurna stycken har ingenting med antependiets form att göra. De kan inte heller sättas i samband med något liturgiskt plagg. Ursprunget kan istället sökas i den profana dräkten och tanken går då till de praktrockar, vanligen i stormönstrade tyger, som var på modet under 1400-

talets senare hälft och som ofta avbildas i det samtida måleriet.

De rundade inskränkningarna skulle då sannolikt vara rockens ärmringningar. På grund av den markerade nötningen kan man anta, att de båda styckena har utgjort rockens framstycken. Längs båda styckenas sidosömmar finns nu kilformiga fragment fastsydda. De utgör fortsättningen på den sneddade linjen under ärmhålet. Sannolikt är detta resterna av rockens främre sidokilar. Ytterligare två delar låter sig tämligen enkelt placeras in. Den ena har ett i det närmaste helt granatäpple i centrum, den andra ett halvt. Ena fragmentets nedre högra hörn är rundat, det andra har det nedre vänstra rundat. Dessa båda fragment kan passas in nedtill på de båda framstyckena. Det större fragmentet, som hör till höger framstycke, har direkt passning, fig. 3. I och med inplaceringen av dessa fragment har vi fått en minsta längd på rocken av 143 cm.

Om de sneddade linjerna i sidorna dras ned till rockens nuvarande nedre kant

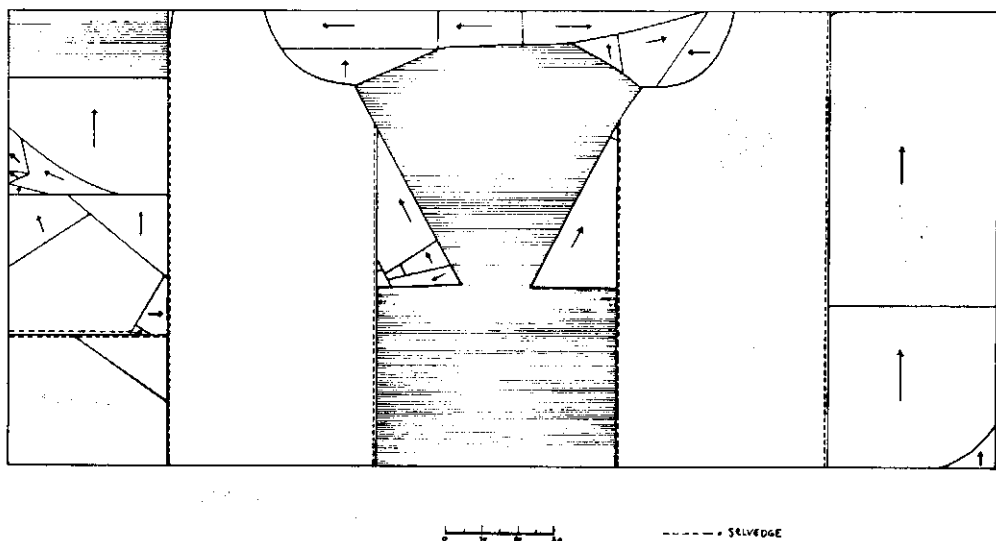


Fig. 2. Ritning visande sammansättningen av antependiet på fig. 1. Pilarna anger tygets varpriktning.

och bakstycket beräknas ha varit lika stort som framstycket, blir vidden nedtill ca 300 cm. I antependiet har sannolikt dolt sig delar av en lång rock med ansenlig vidd. Vi har två i det närmaste kompletta framstycken och övre delarna av de främre sidokilarna, men hur förhåller det sig med resten? Bland de 20-tal delar som återstår är det svårt att bringa ordning, och klart är att stora delar av rocken, framförallt av bakstyckena, fattas. Ytterligare fem delar kan passas ihop inbördes, men tillräckligt markanta skärningar saknas för en säker inplacering i rocken. De rundade kanterna på två fragment tyder på att rocken har varit omsydd till ett annat föremål innan den gjordes om till antependium. Det skulle i så fall kunna ha varit en korkåpa, men fragmenten är för få för att en någorlunda säker rekonstruktion skall kunna göras.

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) vid Riksantikvarieämbetet har ett bildarkiv över alla Sveriges kyrkor med exteriors-, interiors- och inventariefoton. I

hopp om att eventuellt finna fler delar av rocken i något annat liturgiskt föremål i någon annan kyrka i Malmös närhet konsulterades detta arkiv. Arkivet är givetvis inte komplett, men det innehåller en mycket stor samling bilder. Trots den lilla möjligheten att hitta resterna av rocken studerades alla textila bilder från landskapet. Några resterande delar av rocken hittades inte men väl ytterligare en rock i likartat tyg från en annan kyrka, vilken bekräftade teorin om S:t Petrirocken.

I Lunds domkyrka finns en korkåpa av röd sammetsbrokad, fig. 4. Mönstret består av stora rankor men granatäpplen och tistelblommor. Sammeten i granatäpplena är skuren på tre olika höjder. I tistelblommorna är sammeten dels skuren, dels oskuren. Mönsterrapporten upptar hela vådbredden, som är 60 cm. Mönstret är hela 173 cm högt. Längs kåpans framkanter löper ett figurbroderat bräm i guld och flerfärgat silke. Brämet är tillskrivet mästern Herman van der Lynden och daterat till 1480–90-talen (Branting-Lind-

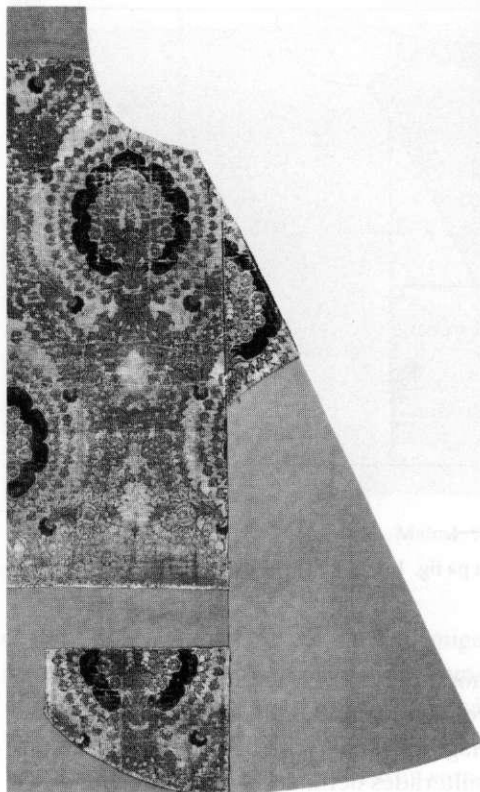


Fig. 3. Rekonstruerat framstycke till praktrock från S:t Petri kyrka, Malmö.

blom 1928/29: 71). Kåpan är kantad runt-
om med en silkefrans i grönt, vitt och
rött. Kåpans längd är 290 cm och höjd
156 cm.

Brokaden består av 30 delar, fig. 5 och
6. Här finns större delen av framstyckena
till en rock, sidokilarna och en stor del av
bakstyckena. Några spår av ärmarna finns
däremot inte. Kåpan har på mitten en
vertikal söm. Här har rockens båda hal-
vor sytts ihop, så att framstyckena bildar
kåpans framkanter. Framstyckena har
klippts av upptill ungefär mitt i ärmring-
ningen. Framstyckenas nederkant är in-
takt, men för att man skulle få full längd
på kåpan, har dessa måst skarvas på ett
stycke nedtill. Större delen av rockens

främre sidokil är intakt nedtill, men res-
terande delar har kortats av för att passa
in i kåpans rundning. Största bevarade
längd på framstyckena är 135 cm, upp-
skattningsvis har de varit ca 10–15 cm
längre. Vidden nedtill är ca 370 cm. Såväl
framstyckenas skärning som sidokilarnas
utformning överensstämmer med S:t
Petrirocken.

Sammetsbrokad av den typ, som rock-
arna är tillverkade av, har framför allt
vävts i Venedig. Dessa prakttyger fram-
ställdes under en tämligen begränsad
tidsperiod, ca 1475–1525. Tygerna är
mycket dekorativa och var omtyckta av
de samtida konstnärerna, som ofta avbil-
dade dem, fig. 7.

Bottenväven i tygerna är alltid helt i
guld, mot vilken de tämligen glest teckna-
de mönstren i sammet avtecknar sig.
Sammeten kan vara skuren på olika höj-
der, och som ytterligare en effekt före-
kommer ibland små guldöglor, som man
åstadkommit genom att dra upp inslaget.
Proportionerna i mönstren är ofta stora.
Mönsterrapporten kan vara upp till emot
2 m hög. Våderna är vanligen kompone-
rade som bårder. Både symmetriska och
osymmetriska mönster förekommer,
vilket framgår av de här aktuella mönst-
ren.

Italien var centrum för den viktigaste
och mest luxuösa textilframställningen
vid denna tid. Detta gällde framförallt
siden, som exporterades över hela Eu-
ropa och Främre Orienten. Det är också
det italienska modet som behärskar den
europeiska dräkten under hela 1400-talet
och början av 1500-talet. Efter 1400-
talets mitt får tygerna en mera målerisk
än plastisk verkan och presenteras an-
tingen utbredda, så att mönstren riktigt
kommer till sin rätt, eller arrangerade i
regelbundna parallella veck.

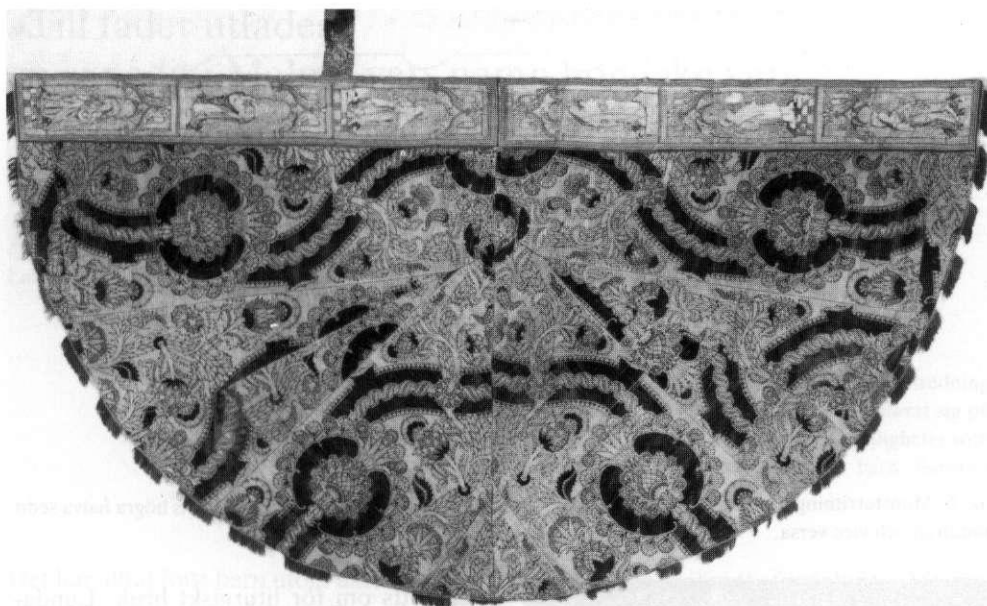


Fig. 4. Korkåpa tillhörande Lunds domkyrka.

De båda rockarna av venetiansk brokad har sannolikt kommit till Sverige som färdiga plagg under 1400-talets senare

del. De dyrbara plaggen, som i värde kan mäta sig med guldsmedsarbeten, har sedan testamenterats till respektive kyrka

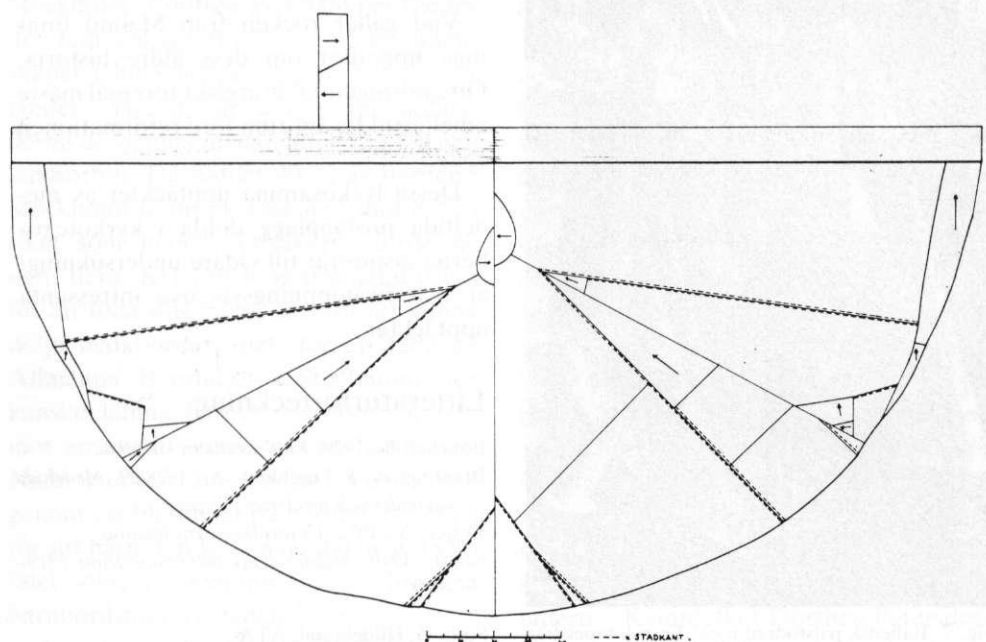


Fig. 5. Mönsterritning av korkåpan från Lund.

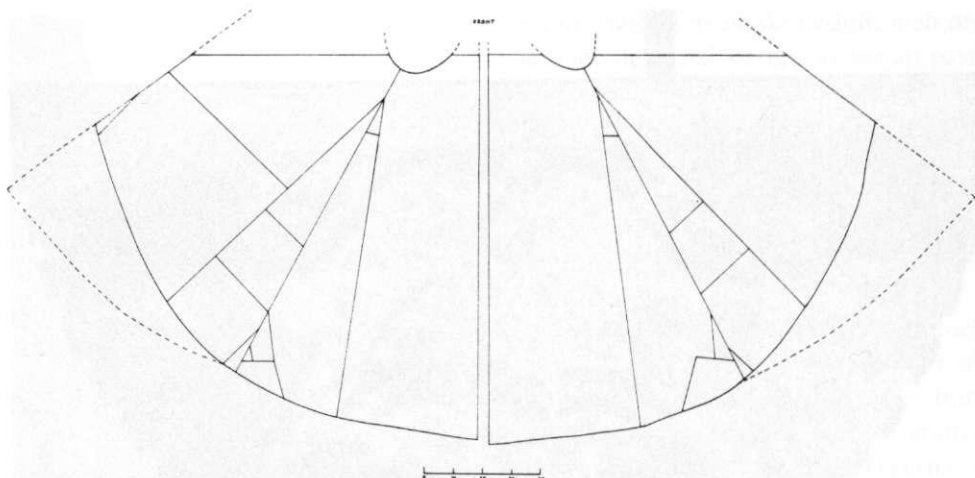


Fig. 6. Mönsterritning där fragmenten flyttats om så att kåpens vänstra sida bildar rockens högra halva sedd framifrån och vice versa.



Fig. 7. Italiensk pälsfodrad rock. Fransk tapet från 1400-talets senare del. Musée de Cluny, Paris.

och sytts om för liturgiskt bruk. Lunda-rockens omändring till korkåpa kan genom det broderade brämet fastställas till 1480–90-talen. En genomgång av domkyrkans arkiv för den aktuella tidsperioden har inte gett några upplysningar om donator eller närmare tidpunkt för domkyrkans förvärv av korkåpan.

Vad gäller rocken från Malmö finns inga uppgifter om dess äldre historia. Omändringen till liturgiskt föremål måste emellertid ha ägt rum före reformationen 1529.

Dessa lyckosamma upptäckter av medeltida profanplagg dolda i kyrkotextilierna inspirerar till vidare undersökningar och förhoppningsvis nya intressanta upptäckter.

Litteraturförteckning

- Boucher, F., 1970. *Klädedräktens kavalkad*.
 Branting, A. & Lindblom, A., 1928/29. *Medeltida vävnader och broderier i Sverige*.
 Geijer, A., 1972. *Ur textilkonstens historia*.
 Isberg, 1919. *Malmö stads 600-årsjubileum 1319–1919*.

Foto: G. Hildebrand, ATA

Ritningar: E. Lundwall och M. Nockert

»Till fader utlades en expedit i Malmö vars namn hon icke vet»

Om att finna uppgifter om fäder till barn födda utom äktenskapet.

Av Kätthe Bååth

Landsarkivet i Lund

För släkt- och personforskningen innebär en »okänd fader» ofta att en släktutredning måste avbrytas eller att en biografi blir ofullständig. Författaren, som specialiserat sig på olika typer av genealogiska problem, ger här en sammanfattning av vilka möjligheter som finns att få fram arkivaliska uppgifter om fäder till utomäktenskapliga barn. Särskild hänsyn togs till förhållandena i Skåne, Halland och Blekinge.

Det har alltid fötts barn utom äktenskapet. Även under tider när utomäktenskapligt umgänge var straffbart, vilket det var fram till 1865, föddes många barn utan att föräldrarna var gifta, som »oäkta».

Andelen oäkta barn varierade, både över landet och över tiden. Ojämförligt flest oäkta barn föddes inte oväntat i Stockholm. I mitten av 1700-talet föddes det fem gånger fler barn utom äktenskapet i huvudstaden än medeltalet för landet.¹ Hundra år senare var skillnaderna de samma mellan huvudstaden och landsorten. Då föddes 40 % av barnen i Stockholm utom äktenskapet mot 8 % i riket som helhet. Orsakerna torde ha varit flera. Kvinnor kom från landsorten för att föda sina barn, dels för att kunna dölja nedkomsten, dels för att föda på Allmänna Barnhuset i Stockholm och kanske lämna barnet där. Barn kunde mot en avgift »köpas in» på barnhuset. Hade modern inte pengar, kunde hon genom att bli amma på barnhuset betala för sitt barn. Under senare delen av 1800-talet sökte sig kvinnor till de allmänna barnbördshusen i staden.²

Även i övriga landet var de ogifta barna-

föderskorna ojämnt fördelade. Malmö stad hade år 1863 drygt 11 %, dvs. långt under huvudstadssiffrorna. Malmöhus län låg stadigt långt ner på skalan över andelen utomäktenskapligt födda barn. Vid 1700-talets mitt föddes ett barn av 435 utom äktenskapet i Malmöhus län, ett av 72 i Hallands län, ett av 45 i Kristianstads län och ett av 26 i Blekinge län.³

Medan många forskare har sysslat med de ogifta barnaföderskorna, har fäderna till dessa barn tilldragit sig ett förvånansvärt svagt intresse.⁴ Detta kan kanske delvis förklaras av att det i de flesta fall är uppenbart vem modern var, medan det ofta endast finns få och oklara uppgifter om fadern. Rubrikens expedit i Malmö, som utlades som barnafader i Lyngby 1771 utan något namns nämnande, är ingalunda något unikt fall. Här skall det dock påpekas att expedit vid denna tid hade en annan betydelse än idag; det betecknade nämligen en av tjänstemännen vid landsstaten. Ofta uppehöll sig prästen vid moderns vandell i födelseboksnotisen och lämnade få – om ens några – uppgifter om fadern. »Kvinnfolket Dortehea Petersdotter som en gång tillförne fött oäkta barn,

har nu åter genom satans frestelse och sitt eget horaktiga väsende fött en oäkta son den 22 juni . . .» Detta finns antecknat om en moder i Lemmeströ födelsebok 1739. Om fadern anges dock här, att han hette Carl Jöransson och hade tjänat i Slätteröd.

Många var emellertid – av olika skäl – intresserade av vem barnafadern var, och det innebär att det också finns möjligheter att spåra många av gångna tiders fäder. Jag kommer här att gå igenom några av dem som var intresserade, och presentera det material, som detta intresse kan ha avsatt.

Domstolarna

Enligt 1734 års lag – och även i tidigare såväl svensk som dansk lagstiftning – var utomäktenskapligt umgänge, »lägersmål», straffbart.

Vid vilken domstol togs målet upp? Enligt rättegångsbalken i 1734 års lag skulle målet tas upp där kvinnan var hävdad, om hon uppgav att hon var lägrad under äktenskapslöfte. Detta torde ha gällt alla lägersmål.

Var båda kontrahenterna ogifta, blev påföljden böter. Bötesbeloppet, namnen på de bötfällda samt en hänvisning till målet återfinns därför i de s.k. saköreslängderna efter varje ting i domböckerna. Dessa längder kan därför tjäna som ett register till de mål i domboken, där böter utdömts. Detta är en vanlig väg att söka uppgifter om barnafäder.

Den har dock sina begränsningar. Den första är att alla brott naturligtvis inte beivrades.

I många fall var påföljden inte böter, och de inblandade återfinns därför inte i saköreslängden, även om målet kom upp inför tinget. Även om den normala på-

följden vid »lönskaläge» var böter, kunde detta straff omvandlas till fängelsestraff eller arbete vid kyrka, slott eller fästning, om de inblandade saknade tillgångar. Var någon av de inblandade gift, blev påföljden strängare än böter, och de återfinns därför inte i saköreslängden. Var båda gifta, »tvefalt hor», var påföljden enligt 1734 års lag och äldre lagstiftning dödsstraff. Detta mildrades dock senare till fängelse. Var en av dem gift, »enfalt hor», blev påföljden fängelse för den som var gift. Även i vissa andra fall såg rätten strängare på brottet, t.ex. om lägersmålet hade förövats av en förmyndare eller läromästare med hans myndling eller elev.

En annan begränsning är, att alla mödrar inte uppgav barnafaderns namn. Orsakerna kunde vara flera. Gav en kvinna en gift man skulden för att han lägrat henne, så gav lagen utrymme för honom att fria sig med s.k. edgång. Nekade han under ed, dömdes endast kvinnan för lönskaläge. I vissa fall kunde hon då också dömas för osann tillvitelse.

Även när kvinnan uppgav mannens namn, var det vanligt att han inte kom till rättegången. Han dömdes då till böter för »uteblivande», och målet sköts upp till nästa ting.

En genomgång av ett antal saköreslängder och kontroller i domböckerna visar, att huvudparten av de män, som enligt längden var bötfällda för uteblivande, var instämnda barnafäder, som uteblivit från rättegången. En fortsatt undersökning framåt i tiden visar, att då målet kommer upp nästa gång, vissa återigen uteblir och döms till böter. Dessa presumtiva fäder är ofta soldater vid de värvade regementena eller har andra rörliga yrken och har redan lämnat trakten, när målet kommer upp, eller räknar med att



Danske rikskanslern Jakob Ulfeld (död 1630) med hustru och 17 barn. Kopparstick i Hofman. *Portraits historiques des hommes illustres de Dannemark*, 1746. Enligt en tradition, som anförs av Hofman, skall den på en pall placerade hunden representera en utomäktenskaplig dotter, som Jakob Ulfeld hade med sin hustrus kammarjungfru.

de är svåra att spåra. En genomgång av dem som bötfällts för uteblivande i saköreslängderna, kan därför ge upplysningar om barnafäder. Dessa har dock endast utpekats av barnets mor och är inte dömda.

Om en kvinna fött barn utom äkten-skapet och sedan gifte sig med barna-fadern, blev barnet ansett för äkta. I femte kapitlets första paragraf i giftermåls-balken i 1734 års lag stadgas följande: »Avlar man barn med sin fästekvinna, eller under äktenskapslöfte, eller i lön-skaläge, därå sedan äktenskap följer; de barn äro äkta barn, och kvinnan njuter laggift hustrus rätt.» Dessa barns föräld-rar ansågs ha »sonat» sitt brott med gif-termålet och finns därför inte i saköres-längderna. Ibland skedde detta giftermål lång tid efter barnets födelse, och någon

ändring av födelsenotisen för barnet skedde inte. Den enda uppgiften om att barnet nu är äkta och moderns man är barnafader, är inte sällan att ordet »oäkta» framför barnets namn i husförhörläng-den har strukits vid moderns giftermål. Ibland finns också ett faderskapserkän-nande i lysningsboken.

Kyrkan

Vid sidan av världslig lag hade även kyr-kolagen föreskrifter om barn födda utom äktenskap och om lönskaläge.

I vad mån fäder till de oäkta barnen finns införda i födelseböckerna eller ej varierar från församling till församling och över tid. Generellt kan sägas, att fäderna i större utsträckning finns införda i mindre församlingar än i större eller i

290. Anteckning på församling från undergårdens skrift 1861-

Personens namn, stad, embets, yrke och näringslag, nationalitet, lytan, (exponens, blinda, dömsamma).	Födelse-			Äktenskap.		Flyttat		Lifslängd eller öfrigt liv.	Död.
	År.	Mån. och dag.	Ort. (Boskaps i Län, Stad).	Gift.	Enk- ling eller Enka.	Ort. (Boskaps i Län, Stad eller på i Husförhörs- läkare).	År, månad och dag.		
1. Johanne Christoffersen från Kungälv	80	2/10	Kungälv	1848					
2. Bengt Bengtsson, från Kungälv	81	1/4	5	95					
3. Hanna Christoffersen, från Kungälv	82	15/10	5	210					
4. Ole Christoffer, från Kungälv	82	1/2	5	233					
5. Hanna Christoffersen, från Kungälv	83	1/2	5	186					
6. Hanna Christoffersen, från Kungälv	83	15/2	5	181					
7. Hanna Christoffersen, från Kungälv	83	2/5	5	185					
8. Hanna Christoffersen, från Kungälv	84	1/4	5	185					
9. Hanna Christoffersen, från Kungälv	84	1/8	5	188					
10. Hanna Christoffersen, från Kungälv	85	15/3	5	180					

Längder över enskilt skriftade finns så sent som från 1880 för vissa församlingar.
Lägg märke till kvinnornas dominans - nio mot en man. Skärby A1:7, LLA.

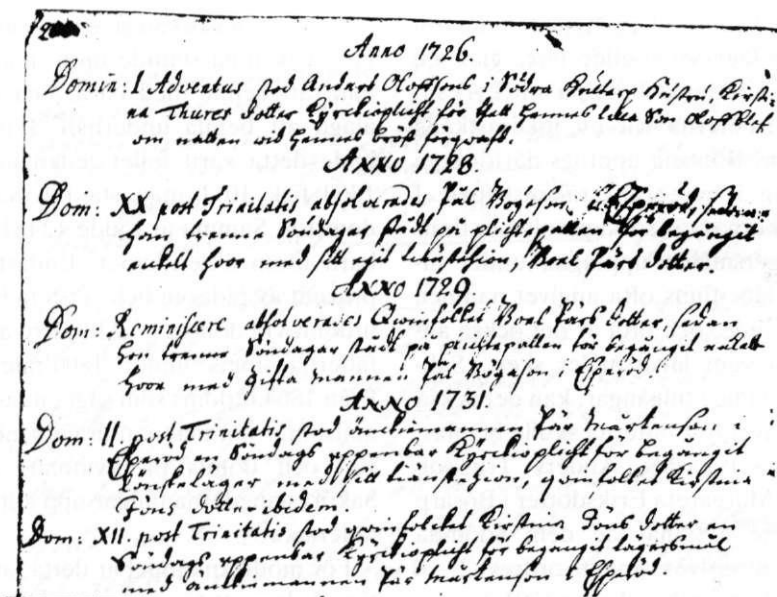
städerna och i högre grad i äldre tid än sedan lägersmålsböterna tagits bort. Det senare hänger säkert ihop med att det i äldre tid är angivet, att barnafader »utlades» av modern vid födelsen eller dopet, medan längre fram i tiden ofta endast de fäder finns angivna i födelseboken, som dömts för faderskapet vid tinget.

Även i de fall där fader inte finns angiven i födelseboken, kan uppgifter om faderskap finnas i husförhörslängden. Anteckningar om faderskapet kan finnas vid moderns eller faderns namn eller bäddas. Anledningen kan vara, att prästen ville ha lägersmålet i åtanke, när personerna antecknade sig för nattvard eller ville ingå äktenskap eller om det blev fråga om fattighjälp för barnet. Det kan löna sig att söka framåt i tiden i husförhörslängderna. Faderns namn kan anges för första gången så sent som när barnet är vuxet.

För Johan Gustaf, oäkta son till Anna

Lisa Andersdotter i Laholm, anges i husförhörslängden »torparensone Gudmund Hansson från Kungsgården» som fader för första gången, när sonen är nära 20 år gammal. Anledningen till att faderns namn kommer fram nu är troligen, att sonen tar ut ett arbetsintyg till Danmark och behöver föräldrarnas namn på detta.

1686 års kyrkolag stadgade, att den som begått lönskaläge skulle stå uppenbar skrift. Den skyldige eller skyldiga skulle då stå på en speciell pliktball. I hela församlingens närvaro blev hon eller han sedan avlöst. Detta ändrades genom att pliktballen avskaffades 1741 och att kvinnan och mannen istället fick stå s.k. enskild skrift. Denna ägde rum i kyrkans sakristia och övervars endast av prästen och tre eller fyra vittnen, men inför församlingen kungjordes tydligt vilka personer som var underkastade denna speciella ceremoni. Den enskilda skriften avskaffades genom en kunglig förordning 1855



Innan man börjar leta i domstolens arkiv efter barnafäder, bör man kontrollera om någon absolutionslängd finns i födelseboken. För 1700-talet eller delar därav finns sådana längder i många församlingars födelseböcker. Denna är från Hallaröd C:2, LLA.

men kom i praktiken att leva kvar i flera decennier till för kvinnans del. Om en kvinna, som fött oäkta barn, önskade begå nattvarden, fick hon nämligen inte deltaga tillsammans med församlingen i det allmänna skriftermål, som föregick nattvarden, utan skulle skriftas enskilt. I samband med nattvardsgudstjänster kom hon sålunda fortfarande att pekats ut inför församlingen.

I många av kyrkoarkivens födelseböcker finns längder över personer, som undergått skrift, s.k. absolutionslängder, bevarade. De flesta skriftade är de som dömts för lägersmål. Här ges en hänvisning till häradsrättens dom, den skyldiges namn, oftast en uppgift om med vem lägersmålet skett samt vittnenas namn. »Uti augusti månad samma år absolverades kvinnspersonen Malena Olsdotter enligt tingsrättens utslag den 3 juni 1768

för enfalt hor med sin matfader bonden Erik Hansson i Värby. 1769 uti februari absolverades gifte mannen Erik Hansson i Värby enligt Bara tingsrätts dom den 3 juni 1768 för begänget enfalt hor med sin tjänstepiga Malena Olsdotter.»⁵ När sådana längder finns, är de den snabbaste vägen att få faderns namn och en ingång till målet i rätten.

Prästerskapet var emot att plikt-pallen avskaffades. Man fruktade, att antalet lägersmål skulle öka snabbt. Domkapitlet i Lund fordrade under mitten av 1700-talet in uppgifter från varje församling om antalet oäkta barn åren före och efter plikt-pallens avskaffande. Många församlingar sände här in utförliga uppgifter, som upptar mödrarnas namn och utlagda barnafäder. Här finns ett samlat material för hela stiftet även om det bara omfattar ett tiotal år.⁶

När en kvinna eller man dömdes till böter för lägersmål eller hor, gick en del av de utdömda böterna till kyrkan. Lägersmålsböterna var en inkomstkälla för kyrkan. Böterna upptogs därför som en tillgång i kyrkornas räkenskaper. I kyrkoböckernas räkenskapsvolymen finns därför lägersmålen upptagna under inkomster. Här finns ofta angivet namnen på de bötande, och ofta är det också angivet med vem lägersmålet skett. Saknade de skyldiga tillgångar, kan det också finnas angivet hur böterna skulle betalas: »Sedan reservkarlen Anders Trulsson och pigan Margareta Eriksdotter i Bösarp med arbete avtjänat de dem ådömda böter så avskrives enligt ordres 2:—.» (Brösarps kyrkoräkenskaper 1791.)

Saknas kyrkoräkenskaper för församlingen, t.ex. p.g.a. brand i kyrkoarkivet, finns det fortfarande möjligheter att kontrollera kyrkoräkenskaperna genom att en avskrift sändes in till kyrkokontoren och finns bevarad i landskontorets arkiv.⁷

Modern

Modern hade, åtminstone i de flesta fall, intresse av att barnafaderns namn blev angivet, om inte annat för att få barnuppfostringshjälp för barnet.

Enligt äldre lagstiftning bestämdes underhållet oftast tillsammans med faderskapet och innebar, att modern skulle föda barnet de första tre åren, och därefter fadern tills det fyllde sju år. Det dömdes oftast ut i samband med att lägersmålet beivrades. Enligt 1734 års lag skulle barnet njuta nödortftig föda och uppfostran till dess det kunde föda sig själv. Fortfarande bestämdes oftast underhållet på samma gång som faderskapet, när lägersmålet var uppe i rätten.

Fr.o.m. 1864 ändrades lagen på så sätt,

att böter för lönskaläge endast utgick i de fall en kvinna stämde in en man för att han rått henne med barn, och han blev ålagd att betala underhåll. I praktiken hade detta varit fallet redan innan. År 1860 fick 1011 män stå till svars inför domstol. Samma år födde 12181 kvinnor barn utom äktenskapet. Endast ca åtta procent av fäderna fick alltså faderskapet utdömt vid domstol.⁸ Allt färre av barnafäderna döms under 1800-talets lopp. Från 1864 utdöms som sagt endast lägersmålsböter om mannen dragits inför domstol och dömts på kvinnans initiativ. Saköreslängderna fångar upp allt färre av fäderna.

För mödrarna innebar detta, att det nu låg på dem att föra talan mot mannen inför domstol. Många kvinnor saknade både kraft och ekonomiska resurser att göra detta. Samhället var inte heller berett att hjälpa dem. I många fall blev kvinnan tvungen att anlita fattigvården för att inhysas på fattighuset med sitt barn. Fattigvårdsnämnden i Lund anhöll därför 1879 hos stadsfullmäktige om anslag åt en lämplig person, vilken som sakförare skulle biträda dessa kvinnor, så att de kunde stämma barnafäderna på barnuppfostringshjälp. Ansökan avslögs.⁹ De kvinnor, som stämde barnafäderna på uppfostringshjälp, var därför inte i majoritet. De kom ofta från bättre förhållanden och var t.ex. bonddöttrar med en bror eller far, som kunde stödja dem.

Vidare gick en mycket stor andel av stämningarna aldrig till rättegång. Detta torde ha varit en följd av lagstiftningen. Blev mannen dömd, skulle han, förutom underhållet, betala böter på ett hundra riksdaler. Mannen hade i de fall han trodde sig bliva dömd, klara fördelar att göra upp i godo och slippa böterna. Även

1813 d. 2 Maj 1822.

lit. b.

Min bror mästaren Lars Smet begär
 för mig husvarelse och sängkläder för ett halft år
 äfven begär han för det han varit och rest till tinget 3 gånger
 för barn dopet för präst och klockare
 till barnmorskan
 till traktamenter till barn dopet
 till barn levde en månad vad domstolen behagar döma vad jag
 under den tiden kunde hava för besvär och om jag har något
 för det att förvänta
 när mitt barn dog till likkista
 till präst och klockare
 till traktamenter vid begravningen
 till plikten
 och vad jag kan för öfrigt hava att förvänta för mitt lidande
 är domstolen vara god själv bedöma

ingr. smitt

Kvinnan kunde lagsöka mannen inte bara för uppfostringshjälp utan även för andra utgifter. När hushållerskan Ingrid Smith blir åtalad för lönskaläge vid Albo härads ting 1822, svarar hon med att hävda att barnet var avlat under äktenskapslöfte och presenterar följande räkning (Albo häradsrätt, Ala:81, LLA):

Min bror mästaren Lars Smet begär	16 Rd
för husvarelse och sängkläder för ett halft år	
även begär han för det han varit och rest till tinget 3 gånger	5 Rd
för barn dopet för präst och klockare kostade mig	1 Rd
till barnmorskan	1 Rd
till traktamenter till barn dopet	2 Rd
mitt barn levde en månad vad domstolen behagar döma vad jag	
under den tiden kunde hava för besvär och om jag har något	
för det att förvänta	
när mitt barn dog till likkista	1 Rd
till präst och klockare	1 Rd
till traktamenter vid begravningen	6 Rd
till plikten	2 Rd
och vad jag kan för öfrigt hava att förvänta för mitt lidande	
är domstolen vara god själv bedöma	

Ingrid Smitt

Rätten friade barnafadern, trädgårdsmästaren la Motte från äktenskapslöftet, men han ålades att betala henne hela 20 riksdaler banko samt böter för lönskaläget. Bidragande till rättens bedömning torde vara hennes ställning som hushållerska på Åsperöds gods samt hennes brors resoluta uppträdande vid tingen. la Motte uteblev vid två ting, innan han fann för gott att inställa sig efter hämtning av fjärdingsmannen.

kvinnan kunde vinna på en sådan uppgörelse. Var mannen i små omständigheter, kunde hon riskera att hans tillgångar räckte till böterna men inte till underhållet, om han blev dömd.

Allt detta sammantaget gör, att förhållandevis få faderskapsmål finns i domböckerna från 1864 och framåt. Däremot finns många män instämda för barnuppföstringshjälp i de s.k. stämningslistor, som finns bevarade, om än ofullständigt, i domstolsarkiven. Barnuppföstringsmålen utmärks av att de i mycket stor utsträckning är överkorsade, dvs. stämningarna har återtagits innan de gick till rättegång.

Fattigvården

Då många mödrar blev beroende av fattighjälp för sig och sitt barn, borde fattigvården ha varit intresserad av att få barnafäderna att betala underhåll. Enskilda ledamöter i fattigvårdsnämnderna bistod någon gång vid rättegångar om barnuppföstringsbidrag, men det ansågs inte tillbörligt att fattigvården lämnade bidrag, så att modern kunde öppna rättegång mot barnafadern.¹⁰

Däremot finns det ofta beskrivningar av moderns situation i fattigvårdens protokoll, och ibland finns här också uppgifter om omständigheterna kring hur hon blivit »rådd» med barn.

Barnet

Slutligen, hade inte barnet själv, åtminstone som äldre, intresse av att få faderskapet fastställt? Det intresse vi tänker på idag, arvsrätten efter fadern och hans familj, gällde inte i äldre tid. Före 1917 hade barn utom äktenskapet inte arvsrätt efter fadern, även om faderskapet var fastställt. Detta innebär, att utomäkten-

skapliga barn inte finns upptagna i faderns bouppteckning.

Före 1866 hade det utomäktenskapliga barnet ingen arvsrätt efter modern eller hennes familj heller – däremot ärvde modern barnet om det dog. Detta innebär, att barn, som vuxit upp med sammanboende men ogifta föräldrar, inte finns upptagna som arvingar i föräldrarnas bouppteckning. En sådan situation kunde t.ex. uppstå, om en av föräldrarna fått skilsmässa från ett tidigare äktenskap men ej rätt till omgifte.

Från 1866 ärvde det utomäktenskapliga barnet sin mor med vissa inskränkningar. Arvet fick inte inkräkta på bröstarvingarnas laglott, och det utomäktenskapliga barnet fick inte vara avlat under moderns äktenskap eller i förbjudna led. Därtill krävdes att modern antecknat det som sitt i kyrkoboken. Därav härrör de speciella intygandena i födelseböckerna vid seklets slut om att modern erkände barnet som sitt.

Övriga ledtrådar

Slutligen, när allt detta material har genomgåts och någon fader inte har påträffats, vad finns det då för utvägar?

Finns det en släkttradition om vem fadern var – och det finns det förvånansvärt ofta – bör man söka igenom alla anteckningar om hans liv. Finns ingen tradition, kan det löna sig att söka i moderns närmaste omgivning; man kan t.ex. följa anteckningarna om hennes husbonde eller dem som tjänstgjorde i hennes familj.

Prostdottern Maria Lovisa blir rådd med barn 1744, bara 16 år gammal. Samtidigt startar en bitter fejd mellan hennes fader, prosten Low i N. Rörum, och hans hjälppräst. En genomgång av brevväx-



Fattighuset i Lund 1907. Bilden är från det rum, där ogifta mödrar hystes in med sina barn. Lunds stadsarkiv.

lingen från hjälpprästen till biskopen visar honom som en flitig brevskrivare. Han klagar över sin svåra situation hos prosten, vill att biskopen skall förstå honom och sänder fåglar och en hare med breven. Slutligen, när han i brevet hoppat att biskopen uppskattat gåvorna, meddelar han att prosten tillvitar honom dotterns felsteg.

○ Förekom det en skilsmässa i moderns närmaste omgivning, kan det löna sig att gå in i skilsmäsohandlingarna. Ett barn utom äktenskapet var skilsmäsoanledning, om barnafadern var gift. Ville husrun ha skilsmässa av denna anledning, fick hon dra målet inför domkapitlet, som handlade skilsmässorna före 1917, varför här finns en utförlig beskrivning av omständigheterna.

Slutligen några ord om det utomäktenskapliga barnets efternamn. I vad mån är det övertaget från fadern? Barn antecknades i äldre tid vanligen inte med efternamn i kyrkböckerna förrän i samband med konfirmationen. Det namn barnet då fick, kan vara faderns med ett son eller dotter efter. Ibland fick barnet moderns namn med son eller dotter efter t.ex. Rebeckasdotter. Var modern omgift, fick barnet istället ofta styvfaderns namn. Växte barnet upp hos morföräldrarna, fick det ofta morfaderns namn. Viktigt att veta är här, att något namnskydd inte fanns i äldre tid.

För några år sedan hade vi på landsarkivet en förfrågan från en tysk man om hans adliga bakgrund. Han hade en förfader som hade hetat Bonde. När vi slog

upp anfadern i husförhörslängden, fann vi honom med en lång rad syskon, alla med olika, adliga efternamn som Barnekow, Bonde, Sparre. I marginalen hade prästen med rött skrivit om modern »sockenhoran». Uppenbarligen var inte representanter för många av Sveriges adelssläkter barnafäder i denna familj, utan modern torde ha insett, att ett bra efternamn kunde hjälpa hennes barn en bra bit på vägen.

För uppgift om bilden på sid. 19 tackar jag bibliotekarie Gunnel Hedberg.

Noter

¹ Hjelt, Aug.: Relationerna om tabellverket 1749–57, Helsingfors 1899, s. 88 f.

² Bidrag till Sveriges officiella statistik 1863.

³ Hjelt, Aug.: a.a. s. 87 f.

⁴ T. ex. Frykman, J.: Horan i bondesamhället. Lund 1977.

⁵ Bara församlings kyrkoarkiv. C:1. LLA.

⁶ Lunds domkapitels arkiv, Filja:12. LLA.

⁷ T. ex. Malmöhus läns landskontors arkiv, serie GXaa. LLA.

⁸ Frykman, J.: a.a. s. 177 f., Bidrag till Sveriges officiella statistik B 1859–61, tabell 19.

⁹ Persson, J.: Fattig i Lund, Lund 1967, s. 162. f.

¹⁰ Persson, J.: a.a. s. 161.

Okänd moder

Av Anna Svenson

Landsarkivet i Lund

Föregående artikels utredning av problematiken kring okända fäder kompletteras här av en studie, som presenterar bakgrunden till det märkliga förhållandet att modern i vissa fall kunde antecknas som okänd i födelseboken.

Vem är jag? Den frågan har människor ställt sig i alla tider. Frågan är både existentiell och psykologisk – den rör vid många skikt i vårt medvetande. Frågan kan emellertid vara mycket mer konkret än den först kan synas – »vem är jag», nämligen i bemärkelsen »var kommer jag ifrån, vem är min biologiska familj, vilka är mina rötter?»

Det finns människor i Sverige som har anledning att ställa sig frågan just på det sättet. Och jag tänker då inte på adoptivbarn från andra länder eller från Sverige. Jag tänker på dem, vid vilkas namn det i födelse- och dopboken står antecknat »okänd moder».

Det är väl känt att barn för inte så länge sedan antecknades som »oäkta», när de var födda utom äktenskapet. Modern kanske angavs som »piga» eller »fruntimmer» eller t.o.m. »qvinsperson». Ofta finns inga uppgifter om fadern, och han förblir på så sätt oftast okänd – om det inte finns uppgifter om honom i någon annan källa. Men modern? Hur kan hon vara okänd?

Från slutet av 1700-talet, t.o.m. 1917, medgav lagen att modern faktiskt kunde vara okänd, hemlig, både för barnmorskan, prästen och för barnet självt. Detta att föda barn utan att vara gift innebar

som bekant en skam (se t.ex. Jonas Frykmans bok *Horan* i bondesamhället, som behandlar de konsekvenser utomäktenskapliga födslar kunde få både för mor och barn), och medförde ofta en ohållbar situation, både socialt och ekonomiskt. Det hände att kvinnan som enda utväg såg att döda sitt barn, sedan hon fött det – trots att barnamord medförde dödsstraff. Detta kunde ske på flera sätt: genom att barnet sattes ut att frysa ihjäl, genom att det ströps, eller, inte ovanligt, genom vad som i dödböckerna kallas att »barnet ihjälqvädades i moderns säng» (att detta skulle vara en medveten metod ifrågasätts dock i Arthur Thomsons bok *Barnkvävningen*).

Det finns belägg för att man ända sedan 1600-talet diskuterat att vidtaga åtgärder för att söka förhindra barnamorden. Under Gustav III:s tid, den 17 oktober 1778, utfärdades ett kungligt brev angående några författningar till förekommande av barnamord. I paragraf 7 står »At Qwinna, som vill å okänd ort framföda fostret, må i sådant upsåt lemnas ostörd, utan någons åtal eller efterfrågan om hennes person eller tillstånd: Och anser Kongl. Maj:t then olägenhet mindre, om på sådant sätt något olofligt Häfdande skulle döljas än at, genom

sträng efterfrågan i thylikt tillfälle, betaga et blödiget sinne all utwäg at kunna dölja sin förbrytelse». I samma brev står f.ö. också att »hävdade» kvinnor i t.ex. lysningar till giftermål »icke må utmärkas såsom mindre ärlig och kallas Kona, Qwins-Person eller Fäste-Qwinna, utan må hon nämnas för Deja, Piga, Hushållerska, eller hwad annars icke menligt är eller Lägersmålet beteknar.»

Brevet innebar alltså att den som önskade fick föda sitt barn utan att yppa sitt namn. Detta var en åtgärd, som visserligen motverkade barnamord men som också skyddade den enskilda kvinnan. Hon kunde föda barnet i hemlighet, barnet blev fosterbarn eller adopterades, och det fanns ingenting som i efterhand kunde binda samman mor och barn. Att förordningen – som lär ha kallats »horeförordningen» – inte såg till barnets intressen, när det väl blivit fött, uppmärksammades inte då, trots att stark kritik riktades mot den, i synnerhet från prästerskapets sida. Den kom nämligen att innebära att barnet saknade rötter och i olika avscenden placerades utanför rättsamhället. Först 1905 erhöll barn utom äktenskap rätt att arva sina mödrar och hennes släktingar på samma sätt som barn inom äktenskap. Men ett barn vars moder var okänd hade ju inte någon släkt alls.

Man kan undra vilka kvinnor som gynnades av lagen. Någon systematisk undersökning har av förklarliga skäl aldrig gjorts. Man har menat att den kom till för att i första hand skydda s.k. bättre bemedlade kvinnor. Och det var säkert dessa som i första hand kunde utnyttja den. Det krävdes ekonomiska möjligheter att resa bort, stanna borta lämpligt länge, lämna sitt arbete temporärt, inackordera sig hos en barnmorska och

kanske låta utackordera barnet mot den begärda ersättningen. Men även om kvinnan inte själv hade pengar till allt detta, var det så att en okänd moder också innebar en okänd fader, och en välsituerad fader var ju också intresserad av att graviditet och barn doldes, i synnerhet om han befann sig i karriären eller kanske t.o.m. själv var gift.

Om det nu var så att modern efteråt ångrade att hon låtit anteckna sig som okänd moder? Det var ju svårt, för att inte säga omöjligt, att i efterhand styrka att hon verkligen var mor, när allt gjorts för att dölja det. Genom ett tillägg i barnmorskereglementet 1856 kom en möjlighet: »Hemtas Barnmorska till hemlig förlossning, eller mottager hon hos sig barnaföderska, som önskar vara okänd, ware Barnmorska förbjudet att söka barnafäderns namn, eller qwinnan någon uppgift, som härmed kan ega sammanhang, aflocka eller aftwinga. Ånskönt förlossningen warit hemlig, må dock Barnmorska hwarken sjelf undandölja barnet, eller till sådan åtgärd biträde lemna. — — — Wid hemlig förlossning bör Barnmorskan för öfrigt råda qwinnan att uppteckna sitt namn och hemwist å ett papper, hwilket, af henne försegladt, föreläggas den prest, för hwilken hon ofördröjligen skall förlossningen anmäla — — — Sedan detta papper blifwit med wederbörlig anteckning och prestens sigill förseadt, bör qwinnan uppmanas att, för sin såwäl som barnets framtida säkerhet, samma papper noga förwara.»

Det var alltså kvinnans egen sak att se till att papperet – namnsedeln – förvarades ordentligt. Många sådana namnsedlar lämnades in till prästerna antingen direkt genom kvinnornas försorg, eller genom barnmorskor som fått dem i sin vård. På så sätt har många namnsedlar

18 1/2 års Födelse- och Dop-Bok

Inskrifts- nummer.	Födelse-		Dopelse-		Kon		Dopnamn.	Föräldrarnes		Tillhör Adel.
	månad.	dag.	månad.	dag.	man.	qvin.		namn, stånd, embete, yrke, nationalitet och trosbekännelse (om främmande) samt stället för nedkomsten (om ej i hemorten).	Hemvist jemte pagina i husförhållsboken.	
25.	Mars	22	Mars	24	1.		Ludvig. —	Modern okänd ²		
26.	"	22	"	25	1.		Annette /vårda/	Pij Josefina Osk. Dotter (Libert) fol. 9.		

Enligt Allerums församlings födelsebok föddes en gosse Ludvig den 22 mars 1865 som son till en okänd moder. Allerums kyrkoarkiv, LLA.

kommit att ingå i kyrkoarkiven, i synnerhet i de största städerna, där de flesta födslar med okända mödrar ägde rum — av förklarliga skäl: möjligheten att vara anonym var störst där.

Det var många kvinnor och barn det rörde sig om: i Stockholm föddes 1875–1895 ca 800 sådana barn per år. Och i Sverige föddes totalt under 1908–1911 3890 barn till okända mödrar. Det betyder att det ännu i Sverige lever ett antal människor, som aldrig fått veta vem deras biologiska mor har varit. Jag har själv under mina tio år som arkivarie tagit emot flera personer, som varit barn till okända mödrar och som hoppats på hjälp att få ett svar på sin fråga. Och många söker ännu i kyrkoarkiven i hopp om att deras namnsedel skall ha bevarats.

En person som gjorde en stor insats för de ogifta mödrarna och deras barn var kyrkoherden i Caroli församling i

Malmö, Hagbard Isberg. Han har skrivit en rad självbiografiska böcker med stort dokumentariskt värde. I en av dem, »Så var det . . .», berättar han ingående om just de okända mödrarna. Han beskriver flera tillfällen då han hjälpt barn att hitta sina mödrar. Ofta var det fråga om rena detektivarbetet. Ibland var han hjälpt av att en namnsedel existerade, i andra fall fanns det kanske bara ett anonymt kort från modern, som på avstånd följt barnet och visste vart det tagit vägen. Det kunde röra sig om känsliga uppdrag: modern var kanske gift och hade barn, och det barn hon hållit sig hemlig för visste ingen om. Saken kunde också ha en annan, olustig sida: det okända barnet sökte utöva utpressning och kräva sin biologiska mor på pengar genom att hota med att träda fram och ställa till med skandal. Sådana fall var säkert försvinnande få; det gällde ändå för de förmedlande parterna, oftast

Kyrkoarkiv Q 46 a

Undertecknad har varit närvarand
 när gossen Ludvig födes och att
 moderens namn är i brevet inskrivet
 intygar jag med min Barnemorske Ed
 så sant mig gud hjälpe Sophia Albertina Levin
 Helsingborg den 24 Mars
 1865

Utanskriften till förseglad namnsedel avseende gossen Ludvig, född den 22 mars 1865 i Allerum (sigillet är här brutet): »Undertecknad har varit närvarand[e] när gossen Ludvik födes och att moderens namn är i brevet inskrivet intygar jag med min Barnemorske Ed så sant mig gud hjälpe / Sophia Albertina Levin / Helsingborg den 24 Mars 1865». Det är här även antecknat att barnet dog den 17 maj 1865. Allerums kyrkoarkiv, LLA.

församlingsprästerna, att noga undersöka att något hot inte förelåg innan kontakterna knöts ihop.

Hagbard Isberg – som är värd en egen biografisk skildring – var en av initiativtagarna till de nya lagar som trädde i kraft kring 1917–1918, lagar där barnets, och i synnerhet det utomäktenskapliga barnets, rätt stadfästes. I lagen om barn utom äktenskapet 1917, en milstolpe i svensk sociallagstiftning, står uttryckligen att det kungliga brevet från 1778 slutligen upphävs.

I Malmö föddes den 30 maj 1898 en pojke Hjalmar Robert som son till okänd moder. Denne pojke växte upp med sin fosterfamiljs efternamn, Gullberg, och blev författare. Vid anteckningen i födelse- och dopboken i S:t Petri församling

har prosten Lysander skrivit med blyerts: »Hjalmar Gullberg, Sv. Akad.» Det finns ingen namnsedel bevarad i hans fall, men de biologiska föräldrarna, Robert och Hilda Brand, var ändå kända för honom. De gifte sig sedermera men tog ändå inte pojken till sig. De bodde på en s.k. fin adress i Malmö, bara några kvarter från sonens betydligt enklare. Varken i Roberts eller i Hildas bouppteckning nämns bland arvingarna sonen Hjalmar, som de faktiskt aldrig erkänt som sin. Men då båda föräldrarna var döda fastställde rådhusrätten i Malmö Hjalmars rätta börd med hjälp av vittnesmål från barnmorskan som ännu levde, och från fostermodern.

Bland Hjalmar Gullbergs efterlämnade papper (som nu förvaras i Lunds universi-

Att jag är Moder till Gossen som
Föddes den 22 Mars 1865 och i dopet
skall hitta Ludvig

Christina Bendikta Olsson

Helsingborg den 24 Mars
1865

Innehållet i namnsedeln från föregående sida: »Att jag är Moder till Gossen som Föddes den 22 Mars 1865 och i dopet skall hitta Ludvig / Christina Bendikta Olsson / Helsingborg den 24 Mars 1865».

tetsbibliotek) finns en dikt bevarad, det enda ställe där han öppet talar om omständigheterna kring sitt ursprung:

För att jag inte var som andra,
för att mitt hem var inte här,
kunde jag i min kvällsbön klandra
den gud som haver barnen kär.

Jag visste vad man inte visste
jag visste förrän jag blev stor:
att jag om pappas säd gått miste
och mamma aldrig varit mor.

Någonting drog mig ut i kvällen,
lust efter vad och flykt från vad?
Hemlängtan till förbjudna ställen,
de andras fönster i en stad.

I gatljus utan rullgardiner
såg jag hur de förströdde sig
och greps av hat mot det som skiner
och hat mot dem som födde mig.

Jag smög mig upp i deras trappa
ett barnporträtt av husets värd.
Så rusade jag hem till pappa
men teg om blodets tiggarfärd.

Än skyr jag hos mig anletsdragen,
för att jag inte deras fått
som gav mig från den första dagen
en kärlek som är utan mått.

Namnsedlar, i den mån de finns bevarade, brukar ligga bland bilagorna till födelse- och dopböckerna (serie H III) i barnets hemförsamlings arkiv. I flera församlingar ligger dock dessa handlingar i separata, förseglade kuvert, som aldrig har öppnats. Präster i svenska kyrkan fick förr i sin utbildning instruktioner att namnsedlarna skulle hanteras med största sekretess. Det förekommer också att enskilda arkiv med handlingar rörande barnmorskor kan innehålla namnsedlar. Det bör betonas att den nuvarande sekretesslagen stadgar en gräns som aldrig är längre än 70 år för uppgifter om enskild persons privata förhållanden. Denna lag kom 1980 men gäller retroaktivt och berör alltså också namnsedlarna. Eftersom inga sådana handlingar är daterade senare än 1917, betyder detta att alla namnsedlar som ingår i kyrkoarkiven kan



Hjalmar Gullberg som pojke tillsammans med sin fostersyster.

öppnas och göras tillgängliga för forskning. Om det däremot finns korrespondens av yngre datum, som rör efterforskningen av barn och mödrar (se ovan) måste en sekretessprövning göras i varje enskilt fall – där kan ju nämligen finnas uppgifter om enskilda personer, som inte utan vidare kan lämnas ut. – Samtliga namnsedlar som förvaras i Malmö S:t Petri församlings arkiv (både i stadsarkivet och hos pastorsämbetet) har öppnats,

kopierats på arkivbeständigt papper (papperskvaliteten är ofta dålig) och anteckningar har gjorts i anmärkningskolumnen i födelse- och dopboken om att uppgifter om moder finns bland bilagorna. I de fall sedlarna tidigare öppnats har de lagts i den serie som betecknas H1b, »Allmänna handlingar», med underrubrik »Förfrågningar hos pastorsämbetet». Om ett barn till en okänd moder kommit till pastorsexpeditionen t.ex. år 1920 och undersökningar inletts med utgångspunkt i en namnsedel, har såväl sedeln som korrespondensen lagts i volymen för 1920, även om barnet fötts år 1895. Anteckning om var handlingarna finns har alltid gjorts i anmärkningskolumnen i födelse- och dopboken.

Litteratur

- Hagbard Isberg, *Så var det . . .* Lund 1959.
 Anders Palm, »Son av min stad». Om Malmö i Hjalmar Gullbergs diktning. Elbogen, Malmö fornminnesförenings årsbok, 1984. I denna uppsats trycktes första gången den ovan citerade dikten.
 Gösta Lext, *Studier i svensk kyrkobokföring 1600-1946*. Göteborg 1984.
 Arthur Thomson, *Barnkvävningen. En rättshistorisk studie*. Lund 1960.
 Åke Malmström, *Rättsutvecklingen 1736-1809, i Minnesskrift ägnad 1734 års lag, del 1*. Stockholm 1934.
 Jonas Frykman, *Horan i bondesamhället*, Lund 1977.

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit *Samlingar till Skånes historia, fornknäp och be-
skrifning* (1868–1873), *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening* (1874–1880), *Skånska samlingar* (1894–1897) samt
Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge *ALE, Historisk tidskrift för Skåneland*. Första
året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer
fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tid-
skriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forsknings-
rådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till redaktören, arkivarie Bengt
Danielson, Landsarkivet, Box 2016, 22002 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1991, 75 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2,
De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren,
arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 22002 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda
tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., landsarkivarie Anna-Christina Ulfspärre,
Lund, v.ordf., arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, sekr., arkivarie Anders
Persson, S. Sandby, v.sekr., arkivarie Göran Larsson, Lund, skattmästare, samt
professor Hans Andersson, Lund, professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor
Erik Cinthio, Lund, arkivarie Bengt Danielson, Lund, docent Siegrun Fernlund,
Asmundtorp, högskolelektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjärdis Kristenson,
Lund, professor Lars Larsson, V. Nöbbelev, docent Nils Lewan, Lund, länsmuseum
Monika Minnhagen-Alvsten, Kristianstad, länsmuseum Bengt-Arne Person,
Varberg, länsantikvarie Björn Petersen, Halmstad, docent Sten Skansjö, Lund,
länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund. Heders-
ledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

